

COMERÇ, FINANCES I INDÚSTRIA EN ELS ORÍGENS DE LA INDUSTRIALITZACIÓ

Carles Sudrià

Universitat de Barcelona

Josep Fontana, a les conclusions del seu recent llibre *La revolució liberal a Catalunya* (Pagès/Eumo, 2003), assenyala que “*el fet de que ens aquests anys de confusió i de crisi hi hagi a Catalunya l’empenta per a dur a terme tantes inversions i tantes iniciatives té una explicació complexa, que ens portaria, per tal d’exposar-la, no ja al temps llarg, sinó al molt llarg*” (pàg. 174). Fontana està parlant de les dues dècades nuclears de la revolució liberal, les que van de 1830 a 1850 aproximadament, però podríem aplicar la seva afirmació, sense forçar-la gens, al període més ampli que aquí ens ocupa. Els anys immediatament posteriors a l’esclat de la Guerra del Francès i els que s’escolen entre 1850 i la Revolució de Setembre van ser també –i potser encara més– de ‘confusió i crisi’ i alhora també van ser, malgrat tot, anys de canvis econòmics de gran importància. Inestabilitat política i modernització econòmica: aquestes són les característiques dominants dels dos primers terços del segle XIX a Catalunya i a Barcelona.

L’explicació d’aquest fenomen –d’aquesta aparent contradicció– ens portaria, com molt bé diu Fontana, al molt llarg termini. Troba arrels profundes en el darrer terç del segle XVII com a mínim. Ho ha explicat Jaume Torras en una síntesi brillant. Nosaltres no pretenem aquí anar tan lluny, però no hem d’oblidar que la societat i l’economia que trobem el 1808 han sofert ja una transformació profunda que les ha allunyat definitivament dels models tradicionals. L’especialització i el comerç –el produir per vendre que ens deia Pierre Vilar– havien multiplicat la productivitat i havien obert el país a la influència estrangera. Arribaven idees, tècniques i artefactes que aportaven noves oportunitats. Les facècies polítiques vindrien a entrebancar el procés i fins i tot a desviar alguns dels camins iniciats, però la transformació es mostraria al final ineludible i faria de Catalunya una societat industrial i de Barcelona un dels centres mercantils i fabrils més importants d’Europa.

Aquesta ponència vol repassar l’evolució de l’economia catalana durant aquesta primera fase de la industrialització, però posant l’èmfasi no tant en el sector industrial i en la seva transformació com en els canvis que es van donar en altres àmbits de l’economia, sense els quals el triomf de la indústria moderna no hauria estat possible. Aquests canvis –financers i comercials essencialment– van tenir com a centre neuràlgic la ciutat de Barcelona.

Per tal de fer un seguiment d’aquest procés convé fixar uns punts d’inflexió que ens serveixin de guia. Convencionalment, se solen prendre els anys 1840 i 1856. Hi ha raons per fer-ho, com veurem, però això no vol dir que es tracti de trencaments. Les continuïtats, en els processos econòmics, sempre solen pesar més que les ruptures.

L’esclat de la guerra contra els invasors francesos va venir a interrompre les relacions comercials i els processos de canvi que s’estaven produint en el sector

manufacturer català. Àlex Sánchez, Josep M. Fradera, Josep M. Delgado, Francesc Valls i Lluís Castañeda, entre d'altres, han estudiat l'impacte de la guerra sobre l'economia catalana. Des de les seves perspectives diverses es constata la magnitud de l'ensulsiada, però també que la recuperació posterior a 1814 va ser ràpida. Això no obstant, algunes coses mai tornarien a ser com abans. Entre els canvis decisius n'hi ha un sens dubte essencial: la pèrdua dels dos mercats exteriors que havien promogut bona part de les transformacions del segle XVIII, el colonial dels territoris continentals americans i el d'aiguardents del nord d'Europa.

A banda dels efectes directes sobre el comerç i els sectors exportadors, aquesta pèrdua va comportar canvis profunds en tota l'estructura del comerç exterior català i, en conseqüència, en els estímuls que rebien tots els sectors productius. Al canvi hi van contribuir també les mesures proteccionistes adoptades el 1820, tot i que probablement se n'ha exagerat la incidència efectiva. En tot cas, sabem que el procés d'absorció de les innovacions tècniques i organitzatives pròpies de la revolució industrial va continuar, ara amb el mercat interior espanyol com a objectiu. La inestabilitat política i la guerra civil van entrebancar el procés, però no el van aturar.

Així les coses, era d'esperar que la fi de la guerra comportés un salt endavant molt visible en el procés d'industrialització. A banda de l'evolució del propi sector industrial, coneguda en els seus trets essencials pels treballs de Jordi Nadal, Jordi Maluquer, Josep M. Benaul i d'altres, el període que va de 1840 a 1856 destaca per l'aparició i consolidació d'altres iniciatives econòmiques que havien de completar el quadre d'una economia moderna. Destaquem-ne algunes: la creació del Banc de Barcelona (1844); la consolidació de la borsa com a mecanisme d'obtenció de capitals; la construcció de les primeres línies ferroviàries; les accions públiques per millorar la xarxa de carreteres; etc. Aquest panorama es completava amb la concreció d'un nou circuit comercial exterior. El vi (i no ja l'aiguarent) n'era ara el producte principal d'exportació, i les Antilles espanyoles el destí dominant. A canvi, arribava cotó en floca produït a les explotacions esclavistes del sud dels Estats Units. Aquest eix principal es completava amb les rutes mediterrànies i les del mercat interior espanyol, tot i que d'aquests altres components del mapa comercial global en sabem encara molt poc.

La llei de societats de crèdit aprovada per les corts progressistes el gener de 1856 va venir a canviar del tot el panorama financer fins llavors vigent a Barcelona, però algunes novetats ja s'havien introduït uns mesos abans. Efectivament, el juny de l'any anterior s'havia constituït la *Caja Barcelonesa de Giros, Descuentos, Préstamos y Cuentas Corrientes*, sota l'empara de la llei general de societats anònimes. Ja en el 1856 ho faria la *Caja Catalana Industrial y Mercantil* i, aollint-se a la nova legislació, la *Sociedad Catalana General de Crédito*, el *Crédito Mobiliario Barcelonés* i la *Unión Comercial*. Les caixes actuaven com a bancs de descompte, mentre les altres entitats feien inversions més a llarg termini, en bona part en ferrocarrils. Cap d'aquestes entitats podia emetre bitllets –un privilegi que mantenia en exclusiva el Banc de Barcelona–, però totes elles ho van fer utilitzant diverses fórmules.

Els deu anys següents van ser un període d'enorme activitat financera. L'element central d'aquest 'boom' inversor extraordinari van ser els ferrocarrils. El procés podria

qualificar-se d'autèntica 'mania' ferroviària. Mitjançant els nous intermediaris financers, però també de forma directa, una part substancial de l'estalvi acumulat pels catalans va a anar a parar a la construcció de les grans línies que, partint de Barcelona, havien d'arribar a Saragossa, a Tarragona i a França. Pere Pascual ha historiat aquest fenomen extraordinari. Afegim que aquesta preferència cap al ferrocarril no va impedir que hi hagués inversions notables en altres activitats no industrials, com la navegació, el regatge (el Canal d'Urgell) o les assegurances, ni que continués el desenvolupament pròpiament industrial, fins i tot quan el efectes de la guerra civil nord-americana van colpejar el principal sector industrial del moment, la manufactura cotonera.

Aquesta fase de màxim dinamisme econòmic va acabar amb la crisi financera de maig de 1866. Tot i que va esclatar pocs dies després d'un daltabaix similar a Londres, la crisi barcelonina va tenir causes pròpies. Les demandes financeres dels ferrocarrils van ultrapassar els recursos acumulats i corrents amb que comptava l'economia catalana. Les dificultats per acabar algunes línies, juntament amb la constatació de la poca rendibilitat de les que s'anaven posant en servei, van precipitar una caiguda del valor de les accions i un pànic financer generalitzat. L'exponent més immediat de la crisi va ser la suspensió de pagaments de gairebé tots els bancs, tant els que eren societats anònimes com els de caràcter col·lectiu o comanditari. El Banc de Barcelona es va poder mantenir i va recuperar el seu paper monopòlic. A banda de la crisi financera, però, hi va haver també una reculada general de l'activitat inversora, resultat de la por i de les pèrdues que va comportar la caiguda irremissible del valor de les companyies. Una atonia que trigaria a superar-se.

No obstant aquest final accidentat i escandalós, el fet és que el gran auge econòmic del segon terç del segle XIX va transformar de forma definitiva l'economia catalana. La societat que viuria la caiguda d'Isabel II i la presa del poder de Prim i els seus companys de *pronunciamiento* era ja una societat industrial, i la seva capital, Barcelona, una de les poquíssimes ciutats econòmicament 'modernes' del sud d'Europa.